

MONOK István

A művelt arisztokrata : a magyarországi főnemesség olvasmányai a XVI–XVII. században / Monok István.– Budapest : Kossuth ; Eger : EKF, 2012. 470 p. (Kulturális örökség, ISSN 2063-5257)

ISBN 978-963-09-7051-8

Milyen könyveket gyűjtöttek és olvastak a magyarországi főnemeselek?

Ízelítő a régi magyar könyves kultúra 16–17. századi örökségéből

Az 1526. évi vesztes mohácsi csata következményeként három részre szakadt ország fővárosa, Buda török kézre kerülésével együtt megszűnt a központi hatalom a királyi Magyarországon. Ennek hosszú évszázadokon át igen komoly hatása volt a hazai műveltség alakulása szempontjából is. Mivel a magyar kultúra számára a királyi udvar összefogó, irányító centrumként már nem létezett, ezért a kulturális élet irányítását a megszűnt központ helyett egyes főúri udvarok vették át és látták el. Az egyházi élet támogatása mellett birtokközpontjaikban iskolákat hoztak létre és működtettek, illetve esetenként nyomdákat is alapítottak, ekképpen megőrizve és támogatva a magyarországi könyves műveltséget a 16–17. század során.

Átfogó, összegző tanulmánykötetében a szerző, *Monok István* ennek, a magyarországi kultúra irányításában és gondozásában meghatározó szerepet betöltő főnemességnek a könyves műveltségét, könyvgyűjtési, valamint olvasási szokásait mutatja be. A tanulmánya megírásához nélkülözhetetlen adatok döntő részét a több évtizede a szegedi tudományegyetem keretében még a *Keserű Bálint* irányításával megindított tudományos műhelynek Monok István saját közreműködésével is végzett levéltári forráskutatásai szolgáltatták. E szellemi központ az archívumokban feltárt részeredményeket az *Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez* sorozat keretében több mint két évtizeden át számos kötetben publikálta.

A tanulmánykötet megvalósulását a levéltári források (hagyatéki leltárak könyvösszeírásai, könyvvásárlási számlák, olvasási szokásaikat megőrkítő családi, valamint kortársakkal folytatott levelezések, stb.) mellett a Monok István tanítványaiként számon tartott, mára maguknak elismerést kivívó fiatal kutatói generáció tagjai (*Farkas Gábor Farkas*, *Viskolcz Noémi*, *Zvara Edina*) ugyancsak segítettek, akik igen fontos feltáró kutatásokat végeztek, illetve

végeznek napjainkban is az egykor létezett főnemesi könyvtári gyűjtemények rekonstruálásának érdekében. Az eredeti tulajdont igazoló ex librisek, dedikációk, possessor bejegyzések révén azonosíthatók az egykor összetartozó, de mára már szétszóródott főnemesi bibliotékák. A vizsgálat tárgyát adó azonosított főnemesi könyvtárakhoz köthető könyvekben ugyanis seregnyi olyan kéziratos bejegyzés található, amely egykori tulajdonosaik olvasási szokásairól és könyvtárépítő tevékenységéről úgyszintén felbecsülhetetlen, értékes információkat őriztek meg az utókor számára. A szerző ugyanakkor kiemelten hangsúlyozta, hogy az évtizedek alatt összegyűjtött hatalmas adatmennyiség ismerete ellenére a magyarországi arisztokrácia olvasási szokásának és könyvgyűjtési gyakorlatának valós megítélése több ok miatt nem lehet teljes. A tárgyyszerű jellemzést akadályozta többek között, hogy a főrangú családok nem mindegyikének maradt fenn a könyvtára, és e gyűjtemények történetére vonatkozó levéltári források sem ismeretesek (pl. az *Erdődy* és a grófi rangot elért *Listi* család könyvtára). Továbbá ma már nem rekonstruálható minden, egykor biztosan létező magyarországi főnemesi könyvtár gyűjteménye eredeti állapotában.

A tanulmánykötet felépítése tematikailag két nagy egységre osztható. Az első a 16–17. századi magyarországi arisztokrácia könyves műveltségének általános jellemzését adja. Három kisebb, önálló fejezetben tárgyalja a magyarországi nemesi udvari könyvkultúra jellemzőit, betekintést ad forrásaiba, amelynek tipológiai sajátosságát karakterizálja. Végül a magyar királyi udvari könyvtárnak, a Corvinának és az erdélyi fejedelmi udvari könyvtárának tragikus pusztulását ismerteti.

Az arisztokrata családok könyves kultúrájának jellemzésekor általános érvényű megállapítása, hogy könyvgyűjteményeik nagyságát és összetételét erősen befolyásolta birtokaik jövedelmi viszonya. E gyűjtemények kiépítésének ugyanakkor nem kedvezett a nyugat-európai összehasonlításban lényegesen kisebb hazai könyvmegjelenés és könyvkereskedelmi forgalom.

Monok István a főnemesi könyvgyűjteményekre vonatkozó források elemzésekor megállapítja, hogy e gyűjtemények esetében, tekintettel méretükre, ritka kivétellel készültek katalógusok. Állományukat legtöbbször a peres eljárások során, végrendeletek, árvaügyi iratok, vagyonekbejegyzések, árverések során készített összeírásokból lehet rekonstruálni. De ugyancsak fontos információk lelhetők fel a könyves utalásokat tartalmazó korabeli levelezésekben is. Kiegészítésképpen itt szeretnénk felhívni a figyelmet a következő utalásra, amely a könyves szakirodalom figyelmét elkerülte. Nevezetesen a hányatott sorsú debreceni nyomdásznak és könyvkötőnek, *Töltési Istvánnak* Thököly Imre udvari emberéhez, *Lángh János*hoz 1685. április 30-án írt soraira (Magyar Könyvszemle 1896, 175–177, közölte Illésy János). Ebből megtudható, hogy Caspar Neumann boroszlói pap *Minden imádságok veleje* című művének (Sztripszky I 2116/323) nagy valószínűséggel a Lángh János általi magyar nyelvű fordítását Töltési István 200 példányban kinyomtatta, amellyel ígéretének megfelelően május 5-ére elkészült. Továbbá a fordító Lángh János kérésének megfelelően ajánlotta magát, mint könyvkötő: „*szolgálhatok abban is kigyelmednek; kegyelmes urunknak levelében kíván kegyelmed egyet, aranyossan beköthetek...*”, vagyis Töltési a kinyomtatott mű egy példányát díszes, aranyos kötésben minden bizonnyal elkészíthette a „*fegyverben lévő magyarság fő generálisa*” részére. A feltételezhetően *Thököly Imre* anyagi támogatásával megjelentetett könyv valószínűsíthetően bekerült az egykor létezett Thököly-féle könyvgyűjteménybe. Figyelmet érdemlő adatot tartalmaz még a *Csűrös Ferenc* által 1909 és 1911 között, a Történelmi Tárban nyomtatásban megjelentetett *Debreceni Diarium*. Az 1680. január 6. és 1685. március 27. között íródott kézirat fontos, olykor részletes napi adatokat közöl a civisvárossal kapcsolatos történésekről. Az 1682. december 9-i bejegyzés Thököly Imre magyar bibliakiadási szándékáról, valamint mecénási szerepéről őrzött meg információkat: „*Azonban azt is írja ő Nagysága, hogy úgy hallotta volna ő Nagysága,*

hogy üdvözült Csipkés Komáromi György úr versiója szerint az magyar Bibliát ki akarnák nyomtatni az város neve alatt, melytől ő Nagysága bennünket arceál, mivel ő Nagysága akarván kinyomtattatni, ki versioja szerint, még előttünk nem constal (Történelmi Tár 1910, 372).

Monok István tanulmánykötetének második nagy egysége a vonatkozó, fennmaradt források felhasználásával 23 főnemesi család könyvtárának olvasási szokásait, könyvtáraiknak összetételét, a kultúra támogatásában játszott szerepét mutatja be részletekbe menő aprólékosan. Egyúttal e főnemesi birtokközpontokban egykoron folyó kulturális tevékenység korpét is gondosan megrajzolja. Az ismertett közel kéttucat arisztokrata család a nyugat- és a felső-magyarországi területeken birtokkal rendelkező főnemességet reprezentálja. A partiumi főrangú könyvgyűjtemények forrásadat hiánya miatt, míg az erdélyi főnemesi családok könyvtárainak ismertetése a hatalmas adatmennyiség okán maradhatott ki a mostani kötetből. Monok István jelen munkájában tudatosan a főnemesi származású főpapok könyvgyűjteményeinek taglalására úgyszintén nem tér ki most.

A szerző vizsgálódása nem csupán a maguknak hírnevet szerző főrangú családtagokra terjed ki, hanem lehetőség szerint e főúri családok könyves műveltségének generációkon átívelő szerepét is szemléltette. Ekképp nemcsak a 16. század második negyedében a sárvár-újszigeti nyomdát alapító *Nádasdy Tamás* kultúraépítő tevékenységét ismerheti meg az olvasó, hanem a 16–17. század fordulóján a rekatolizáció ellen nyomtató *Johannes Manlius* kiadványait anyagilag támogató fiának, *Nádasdy Ferencnek* a működését, majd az unoka *Nádasdy Pál*, végül a dédunoka, a katolikus hitre visszatérő *Nádasdy Ferencnek* immár a katolicizmus szolgálatára Pottendorfban és Lakompakon nyomdát alapító ténykedését is. A családtagok mellett vizsgálta e főúri központok „teljes szellemi erőterét”, az udvari alkalmazottak, papok, tanítók könyveit, olvasmányait, akik bizonyára használták e főnemesi könyvgyűjteményeket, és befolyásolhatták is állományuk milyenségét. A *Nádasdyak* mel-

lett ugyan ilyen módon vizsgálta a nagy múltú, befolyásos főnemesi családok többek között a *Batthyány* család, az alsólendvai *Bánffy*ak, a *Zrínyiek*, az *Esterházy*ak, a *Thurzók*, a *Pálffy*ak, a *Balassák*, a *Révay*ak, a *Forgáchok*, a *Rákóczi*ak, a *Thököly*ek olvasási szokásait, könyves műveltségét.

Összegzőképpen megállapította, hogy az ország sorsát befolyásoló arisztokrata családok tagjai a kortárs európai nemességhez hasonló műveltséggel rendelkeztek. Az olvasás útján elsajátított tudásuk segítette őket a felelősségteljes döntések meghozatalában. A központi hatalom meggyengülését követően birtokközpontjaikban kiépítették azt az intézményrendszert, amely a korszerű műveltség elsajátításához nélkülözhetetlen volt. Támogatták a birtokaikon működő egyházakat, iskolákat, és nyomdákat alapítottak, valamint könyvtárakat létesítettek.

Monok István akadémiai disszertációjának nyomtatásban most megjelent tanulmánykötete igen fontos kézikönyv a magyarországi művelődéstörténet 16-17. századi megismeréséhez. Átala pontosabb képet kapunk a tárgyalt korszak magyarországi műveltségének állapotáról. A régi magyar könyves kultúra örökségének megőrzése érdekében remélhetőleg a megjelölt korszak főnemesi könyvtáiról, tulajdonosaik olvasási szokásairól meglévő tudásunk a teljesség igényével a nem távoli jövőben tovább bővíthet, és hamarosan kézbe vehetjük a még hiányzó, most nem publikált erdélyi főnemesi családok és az arisztokrata származású főpapok olvasmányműveltségét ismertető köteteket is. A tanulmánykötetet hatalmas, majdnem 1300 tételes szakirodalmi hivatkozás, valamint a korszak könyves műveltségét bemutató, felhasznált szakirodalmi összeállítás, bibliográfia egészíti ki. A *Függelékben* közölt szakirodalmi apparátus a korszak egyház-, irodalom- és művelődéstörténeti kutatása számára nélkülözhetetlen segédlet. Az adatokban igen bő tanulmánykötet használatát személy- és helynévmutató segíti.

Bánfi Szilvia